

دانشگاه پیام نور

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران

رشته: تاریخ و تشیع

سیمای امامان شیعه و فرهنگ تشیع در شعر شاعران قرن دهم

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد رمضان پور

گردآورنده:

مرتضی اسدالهی

شماره دانشجویی:

۸۶۷۱۰۲۶۷۴۳

تابستان ۱۳۹۰

فهرست مطالب:

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	فصل اول) کلیات
۵	۱-۱ بیان مساله
۶	۲-۱ سوالهای پژوهش
۷	۳-۱ فرضیه های پژوهش
۸	۴-۱ تعریف واژگان
۱۰	۵-۱ هدفهای پژوهش
۱۰	۶-۱ روش پژوهش
۱۱	۷-۱ معرفی و بررسی منابع
۱۸	فصل دوم) وضعیت سیاسی و اجتماعی ایران در قرن دهم هجری
۱۹	۱-۲ ایران قبل از عهد صفویه
۲۱	۲-۲ ایران در عهد صفویه
۲۳	۱-۲-۲ علل و انگیزه گرایش صفویه به شیعه
۲۷	۲-۲-۲ شاه طهماسب و تحکیم دولت صفویه
۳۲	فصل سوم) ادبیات در دوره صفویه
۳۳	۱-۳ ادبیات در دوره صفویه
۳۴	۲-۳ نظریه رشد و ترقی

۴۲	۳-۳ سبک اشعار در دوره صفویه
۴۶	۴-۳ انواع شعر در دوره صفویه
۵۲	۵-۳ شعرا و صفویه
۵۶	۶-۳ معرفی برخی از شاعران دوره صفویه
۶۸	فصل چهارم) امامان و فرهنگ تشیع در شعر شاعران قرن دهم
۶۹	۱-۴ احادیث
۷۰	۲-۴ اشعار در مدح امام علی (ع) و غدیر
۱۱۰	۳-۴ اشعار مدحی برای حضرت زهراء
۱۱۱	۴-۴ اشعار مدحی و مرثی برای امام حسن و امام حسین و روز عاشورا
۱۴۳	۵-۴ اشعار مدحی برای امام رضا (ع)
۱۵۰	۶-۴ مهدویت در شعر شاعران قرن دهم
۱۵۸	۷-۴ عناصر تفکر شیعه در شعر شاعران عصر صفوی
۱۶۴	نتیجه گیری
۱۶۷	فهرست منابع

مقدمه :

مذهب شیعه به عنوان یکی از مذاهب بزرگ اسلام ، فراز و نشیب هایی را در تاریخ خود شاهد بوده است. این مذهب در قرنهای اولیه اسلام از طرف مذاهب دیگر اسلامی در تنگنا و فشار قرار داشت. با بوجود آمدن دولت آل بویه که شیعه مذهب بودند در قرن چهارم ه، ق اندکی به ادبیات و فرهنگ تشیع توجه شد و رونق یافت ولی پس از این حکومت ، فرهنگ شیعه دوباره نتوانست رشد زیادی داشته باشد. از حمله مغول به ایران و برافتادن حکومت عباسیان به عنوان حکومت مرکزی که حمایت از مذهب تسنن می کرد، زمینه برای ابراز وجود رشد مذهب تشیع بیشتر فراهم شد. فعالیت عالمان شیعه و شیعه شدن برخی از حاکمان ایلخانی و رشد تصوفی که به برخی از آموزه های تشیع گرایش داشت زمینه را برای رشد این مذهب و تشکیل حکومت صفویه فراهم کرد.

طریقت صوفی شیخ صفی الدین اردبیلی توسط شاه اسماعیل صفوی و به کمک قبایل قزلباش که مرید این طریقت که شیعه مذهب بودند، اولین حکومت متمرکز شیعی را در ایران و در قرن دهم ه، ق بوجود آورد. این جریان در همه عرصه های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی شیعه تاثیر گذاشت. شناسایی وضعیت ادبیات و جایگاه فرهنگ تشیع در شعر شاعران قرن دهم ه، ق تاثیر حاکمان صفوی در توجه فرهنگ شیعه در شعر، چیزی است که این پژوهش به دنبال آن است که اهمیت ویژه ای در شناسایی فرهنگ تشیع و وضعیت آن در نزد شاعران این قرن دارد.

ابتدا پس از گذری کوتاه به وضعیت سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ایران در قرن دهم ه، ق، به معرفی شاعران این قرن بویژه شاعرانی که اشعاری در زمینه امامان شیعه و فرهنگ تشیع سروده اند، پرداخته می شود و سپس مولّفه های فرهنگ تشیع مانند امامت و آداب و رسوم آن مانند مراسم و

جشن ها مثل غدیر ، عاشورا و محرم و عصمت
ائمہ (ع) و آیات و روایاتی که متعلق به فرهنگ
تشیع است را در شعرهای این دوره شناسایی کرده
و ویژگی این اشعار و کم و کیف آنها بررسی می
شود.

فصل اول

کلیات

۱-۱) بیان مسئله

شاه اسماعیل صفوی در سال ۹۰۷ هـ، ق حکومت بزرگ و متمرکز صفویه در ایران را تأسیس کرد. وی مذهب شیعه امامیه را در ایران رسمی اعلام کرد و حمایت خود از این مذهب را مورد توجه شدید قرار داد. سیاست مذهبی وی و جانشینانش و حمایت آنها از تشیع تأثیرات زیادی را بر این مذهب می توانست به همراه داشته باشد. که این تأثیرات در زمینه شعر و ادبیات و اجتماع و رشته های علمی وسایر بخش های این مذهب نمود پیدا کرد.

لذا شناسایی تأثیرات این تحول سیاسی و حمایت های شاهان صفوی از تشیع بر عرصه شعر و ادبیات این دوره مهم و ضروری به نظر می رسد تا وضعیت شعر در قرن دهم و توجه و جایگاه شیعه در شعر شاعران با توجه به تشکیل اولین حکومت شیعه مذهب ایرانی در این دوره شناسایی و کم و کیف آن بررسی شود تا صفحه ای از تاریخ فرهنگی این مذهب در این دوره تاریخی حساس ، دقیق تر

۴- آثار آنان جهت کسب درآمد و دریافت هدایا

بوده یا جنبه عقیدتی داشته است؟

۵- فرهنگ تشیع در اشعار شاعران قرن دهم از چه

جایگاهی برخوردار است؟

۶- علل مهاجرت شاعران در قرن مذکور به هند چه

بوده است؟

۱-۳) فرضیه های پژوهش

۱- احتمالاً شاهان صفوی در گسترش شعر شیعی موثر

بوده اند.

۲- فرهنگ تشیع در این دوره در بین شاعران

رونق خاصی یافته است.

۳- به نظر می رسد نگرش خاص شاعران قرن دهم به

امام علی (ع) و امام حسین (ع) بیشتر از ائمه

دیگر است.

۴- با توجه به آثار واقعه کربلا در تاریخ شیعه

، این حادثه انعکاس قابل توجهی در شعر این

دوره تاریخی داشته است.

۵- به نظر می رسد با توجه به عنایت ویژه به حضرت علی(ع)، بیشترین آثار شاعران به آن حضرت اختصاص داشته است.

۱-۴) تعریف واژگان

الف: امامان

منظور از امامان در این پژوهش و فرهنگ تشیع، مجموعه امامان شیعه امامیه از نسل علی(ع) هستند که مجموعاً دوازده امام هستند و بنابر نص قرآن و حدیث پیامبر (ص) مسئولیت هدایت جامعه اسلامی پس از پیامبر را دارند که پذیرش آنها از طرف مسلمانان واجب است. امامت به عنوان یکی از عناصر مهم عقیدتی تشیع است و این اصل از قرنهای اولیه اسلامی در آثار متفکران شیعی جلوه گر بوده است.

ب: تشیع

تشیع یکی از بزرگترین مذاهب اسلام است که اعتقاد به امامت خاندان پیامبر(ص) از نسل امام

علی(ع) هستند و خود دارای شاخه های گوناگونی است. ولی در این پژوهش منظور از تشیع، شیعیان دوازده امامی است که به امامیه معروف است و عصمت و عدل و امامت جزء معتقدات آن است. اعتقاد به مهدی (عج) (امام دوازدهم) و ظهور او از اعتقادات شیعیان می باشد.

ج: شعر

شعر از بخش های ادبیات است و سراینندگان آن با به کار بردن صنایع ادبی ، مفاهیم زیبا و مورد علاقه خود را به کمک آن به نظم در می آورند و دارای سبک ها و قالبهای گوناگونی است و در این پژوهش شعر شاعران قرن دهم مورد توجه و بررسی قرار می گیرد.

د : صفویه

حکومت صفویه از حکومتهای بزرگ و مقتدر ایرانی است که در سال ۹۰۷ ه ق توسط شاه اسماعیل تأسیس شد و با توجه به اینکه پادشاهان آن شیعی بودند و با علاقه شخصی و فراهم شدن برخی شرایط

تشیع را مذهب رسمی ایران اعلام کردند و مدت دو قرن و نیم در ایران حکومت کردند.

۵-۱) هدفهای پژوهش

- ۱- تبیین نوع نگرش شاعران قرن دهم به تشیع و امامان شیعه.
- ۲- شناخت عمیق تر از دیدگاه این شاعران از امامان و تشیع.
- ۳- تعیین نوع نگرش غالب آنان به واقعه کربلا.
- ۴- یافتن میزان تأثیر صفویه به رونق اشعار شیعی.

۶-۱) روش پژوهش

روش کار این پژوهش، توصیفی تحلیلی و براساس منابع کتابخانه ای و اسنادی است. گردآوری داده ها از میان کتابهای تاریخی و مراجعه به دیوان شاعران این دوره و گزینش اشعار مرتبط با فرهنگ شیعی و سپس تحلیل داده های بدست آمده است.

۷-۱) معرفی و بررسی منابع

درمیان پژوهش‌های نوین در قالب موضوع‌های گوناگون به برخی از قسمت‌های این موضوع پژوهش یعنی امامان و فرهنگ تشیع در شعر شاعران قرن دهم، پرداخته شده است اما به طور خاص، بررسی همه عناصر فرهنگ شیعه و در شعر شاعران این دوره، مورد بررسی و تحقیق ویژه صورت نگرفته است. دیوانهای شاعران قرن دهم هجری که به فرهنگ شیعه پرداخته اند نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- عرفان و ادب در عصر صفوی: احمد تیم داری

این کتاب پس از بررسی فرهنگ و ادب و سیاست مذهب در دوره صفوی به معرفی شاعران و ادبا و عارفان این دوره و آثار آنها می‌پردازد و در این میان، بخش‌هایی از آثار آنها را می‌آورد. در بخش مربوط به حماسه‌های دینی و قصایدی که در مدح و منقبت امامان است، مولف مختصر به آن پرداخته و کمتر به تحلیل و بررسی کیفی آنها نظر داشته است.^۱

۱- تیم داری، احمد، ۱۳۷۲، عرفان و ادب در عصر صفوی، تهران- حکمت.

۲- تفکر شیعه و شعر دوره صفوی: ^۱ اسحاق

طغیانی

مولف در این کتاب ضمن معرفی اوضاع سیاسی و مذهبی ایران در عصر صفوی، به معرفی حماسه های دینی و **مراثی و مدیحه های** شاعران این دوره پرداخته و سپس برخی عناصر تفکر شیعه مثل ولایت و شفاعت و عصمت را در شعر شاعران معرفی می کند. اما مولف همه عناصری را که به شیعه مربوط است مثل جنگهای امام علی (ع) و مهدویت را کمتر بررسی نموده است.

۳- تاریخ ادبیات ایران: ^۲ ذبیح الله صفا

نویسنده در این کتاب دوره های تاریخی و شاعران و کتابهای آنها و سبک های ادبی ایران را از آغاز تا زمان خود بررسی می کند. جلد پنج این کتاب مربوط به شاعران دوره صفوی و قاجاریه است که در آن به معرفی شاعران و آثار آنها و شرح زندگیشان و ویژگی ادبی آنها

۱- طغیانی، اسحاق، ۱۳۵۸، تفکر شیعه و شعر دوره صفوی، اصفهان، دانشگاه اصفهان.

۲- صفا، ذبیح الله، ۱۳۶۲، تاریخ ادبیات ایران، تهران، شرکت مولفان و مترجمان.

پرداخته است که برای آشنایی با شاعران قرن دهم مفید است.

۴- تاریخ ادبیات ایران: ^۱ ادوارد براون

این اثر نیز مربوط به سیر تاریخی ادبیات در ایران از آغاز تا قرن چهاردهم است. و در آن به معرفی شاعران و وضعیت ادبیات در دوره های تقسیم بندی شده می پردازد.

۵- پیدایش دولت صفوی: ^۲ میشل مزاو

این کتاب به بررسی حوادث سیاسی و جنبشها و حکومتهای محلی و در کل، شرایط و عوامل که زمینه را برای پیدایش دولت صفوی و رسمی شدن مذهب تشیع در ایران فراهم کرد، می پردازد و در آن به دلایل پذیرش تشیع از سوی ایرانیان و حاکمان صفوی پرداخته شده است.

۶- چهل چامه: ^۳ سعید هندی

نویسنده در این اثر تلاش نموده است مجموعه اشعاری که در مدح حضرت مهدی (ع) از قرنهای

۱- براون، ادوارد، ۱۳۱۶، تاریخ ادبیات ایران، رشید یاسمی، تهران، مروارید.
۲- مزاو، میشل، ۱۳۶۸، پیدایش دولت صفوی، یعقوب آزند، تهران، گستره.
۳- هندی، سعید، ۱۳۸۴، چهل چامه، تهران، ریحان.

اولیه اسلام تا زمان حال سروده شده را انتخاب و معرفی کند. در قسمت مربوط به شاعران دوره صفوی به معرفی شعر شاعرانی که در این زمینه شعری سروده اند پرداخته است که مفید می باشد هر چند وی به تحلیل و بررسی این اشعار نپرداخته است.

۷- تاریخ ادبیات ایران: ^۱ ریپکایان

مولف در این اثر به معرفی ادبیات ایران و شاعران و آثار آنها و ویژگی های سبک ادبی و سرنوشت شعر و شاعری پرداخته است.

۸- شعرالعجم: ^۲ شبلی نعمان

این کتاب که در حقیقت تاریخ ادبیات ایران است، جلد سوم آن مربوط به شاعران دوره صفویه است که در آن به شرح حال و آثار و شیوه شعری شعرا پرداخته است.

۹- شعر و شاعری در عصر صفوی: ^۳ محمد صدر

هاشمی

۱- بیان، ریپکا، ۱۳۷۰، تاریخ ادبیات ایران، کیخسرو و کشاورز، تهران، نشر گونبرگ.
۲- نعمان، شبلی، ۱۳۳۴، شعرالعجم، محمدتقی فخرداعی گیلانی، تهران، شرکت سهامی چاپ رنگین.
۳- صدرهاشمی، محمد، ۱۳۴۱ شعر و شاعری در عصر صفوی، اصفهان، مشعل.

نویسنده در این اثر به بررسی اوضاع و احوال مردم ایران و چگونگی شعر شاعری در عصر صفوی می پردازد که برای آگاهی از عوامل پایین آمدن رونق شعر شاعری در این دوره مفید است.

۱۰- ایران عصر صفوی: ^۱ راجرسیوری

این کتاب به بررسی اوضاع سیاسی و مذهبی و اجتماعی ایران در دوره صفوی و تغییراتی که در عرصه مذهب و اجتماع در ایران با روی کار آمدن حکومت مذهبی شیعی توسط صفویان رخ داده است می پردازد.

۱۱- بررسی مناقب علوی در شعر فارسی در سده های دهم و یازدهم هجری: ^۲ شهلا سنگ سفیدی

این اثر که به صورت پایان نامه می باشد و نویسنده در آن به بررسی شعرا و شعرهایی که در آنها به منقبت علی (ع) و جنگهای او و امامت او پرداخته است.

^۱- سیوری، راجر، ۱۳۷۲، ایران عصر صفوی، کامبیز عزیزی، تهران، مرکز.
^۲- سنگ سفیدی، شهلا، ۱۳۷۵، بررسی مناقب علوی در شعر فارسی در سده های دهم و یازدهم، شیراز، دانشگاه شیراز، پایان نامه ارشد ادبیات فارسی.

۱۲- نقد و تحلیل شعر عاشورایی در زبان فارسی از عصر صفویه تا سال ۱۳۸۰ ه ش: ^۱ غلامرضا کافی این اثر پایان نامه است و در آن نویسنده به بررسی وضعیت اشعاری که در زمینه عاشورا و امام حسین (ع) و محرم است در دوره مورد نظر می پردازد. وی در آن اشعار شاعران قرن دهم در این زمینه را آورده است.

۱۳- حماسه حسینی: ^۲ مرتضی مطهری نویسنده در این اثر به بررسی واقعه عاشورا پرداخته و در قسمت مربوط به مرثی و مناقب به تحلیل آنها و کیفیتشان پرداخته است.

۱۴- دیوان اشعار^۳: محتشم کاشانی. محتشم در دیوانش در قسمت قصاید و ترکیب بند خود اشعاری را در مدح و منقبت علی (ع) و امام حسین (ع) سروده است که جزء بهترین اشعار عاشورایی است که تا کنون سروده شده است.

۱- کافی، غلامرضا، ۱۳۸۶، نقد و تحلیل شعر عاشورایی در زبان فارسی از عصر صفویه تا ۱۳۸۰ ه ش، شیراز، دانشگاه شیراز، پایان نامه ارشد رشته ادبیات فارسی.
۲- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۵، حماسه حسینی، قم، صدرا.
۳- محتشم کاشانی، بی تا، بی جا، محتشم.

۱۵- دیوان اشعار^۱: رضی الدین آرتیمانی
تویسرکانی.

آرتیمانی در ایوان خود در یک قصیده به
منقبت علی(ع) پرداخته است.

۱۶- دیوان اشعار^۲: وحشی بافقی
وی در قسمت قصیده های خود چندین شعر در
مدح و منقبت علی(ع) و امام حسین(ع) دارد.

۱۷- دیوان نظیری^۳: نظیری نیشابوری.
وی در مدح علی(ع) و نیز امام زمان اشعاری
دارد.

۱۸- تاریخ عالم آرای عباسی^۴: اسکندر بیک
ترکمان.

این کتاب که نویسنده آن در دوران صفوی می
زیسته ، وقایع زمان صفویان را ثبت کرده است
که برای آگاهی از حوادث آن دوره مهم است.

۱- آرتیمانی تویسرکانی، رضی الدین، ۱۳۸۵، دیوان اشعار ، تهران، هنرآفرین.

۲- وحشی بافقی ، بی تا، بی جا، سعیدی.

۳- نظیری نیشابوری، ۱۳۴۰، دیوان اشعار، تهران، امیر کبیر

۴- اسکندر بیک ترکمان، ۱۳۳۴، تصحیح ایرج افشار، تهران، امیر کبیر.